

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА У 1920-1929 рр. (ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)

У статті проаналізовано особливості історіографічних досліджень, що стосувались процесів соціокультурного життя українського села в 1920-х рр.

Ключові слова: соціокультурне життя, народна освіта, заклади охорони здоров'я, культурно-освітні установи, житлово-побутові умови.

Постановка проблеми. Історіографія проблеми соціокультурного розвитку українського села налічує значну кількість монографічних праць, статті, ґрунтовні збірники документів і матеріалів. Проте варто зазначити, соціокультурна ситуація українського села у 1920-1929 рр. ще не досить достатньо вивчена сторінка вітчизняної історії.

Спираючись на сучасні дослідження, можна виділити такі періоди у вивченні історіографії даної проблеми: 1) радянський період історіографії, який у свою чергу, має наступні етапи: 1920-ті - перша половина 1950-х років; друга половина 1950-х - друга половина 1960-х років; перша половина 1970-х років - друга половина 1980-х рр.; 2) сучасна історіографія, яка згідно з концепцією В. П. Коцура та А. П. Коцура, бере свій початок від 1991 р.; 3) закордонна історіографія.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вже у 20-х роках ХХ ст. побачили світ як чисельні статті, так і окремі праці, присвячені соціокультурному життю тогочасного українського селянства, авторами яких переважно були представники партійно-радянської номенклатури, працівники органів народної освіти, органів охорони здоров'я, які відстежували та аналізували тенденції культурно-освітнього та соціально-побутового розвитку українського села.

Метою даної статті є спроба за допомогою наукової літератури та джерельної бази проаналізувати історичний доробок теми: особливості соціокультурного життя українського села у 1920-1929 рр.

У цілому вказані праці з огляду на час їх написання мають доволі яскраво виражений суб'єктивний характер, однак разом з тим дають можливість розкрити світогляд радянських державних і партійних діячів і їхнє бачення радянізаційних процесів у селі. Провідне місце у висвітленні різних аспектів освітнього процесу в тогочасних українських умовах належить партійно-радянським очільникам та керівним працівникам освіти таким як: Г. Гринько [11], В. Затонський [12], Я. Ряппо [13-15] та М. Скрипник [16-19].

Значну зацікавленість викликають праці Я. Ряппо, який тривалий час (до 1928 року), тобто майже весь період існування української системи освіти, як доволі автономної ланки освітньої структури СРСР, обіймав посаду заступника наркома освіти УСРР. Тому не дивно що значна кількість праць даного дослідника присвячена становленню та розвитку системи народної освіти, в тогочасних українських умовах, зрозуміло насамперед сільської. У своїй основній праці «Народна освіта на Україні за 10 років революції», Я. Ряппо [13] послідовно розкриває етапи розвитку українського шкільництва на селі протягом десяти пореволюційних років.

Важливим для вивчення соціокультурних процесів в українському селі в окреслений період є творчий доробок М. Скрипника. Слід підкреслити, що проблеми, які розглядав автор, ніколи не стояли в суто теоретичній площині. Головними з них стали практичні проблема українізації, адже саме з його діяльністю були пов'язані найвагоміші успіхи українізації в українському суспільстві 20-х років ХХ ст. М. Скрипник висвітлював також національно-культурні процеси, визначав перспективи розвитку національної загальноосвітньої школи. Аналізуючи доступний йому великий статистичний та фактологічний матеріал автор відзначає позитивні досягнення в розвитку загальноосвітніх установ села.

Разом з тим значну увагу він приділяв театральному мистецтву і всіляко прагнув долучити його до розвитку культурного села. М. Скрипник невтомно підкреслював, що театр є «одним з наймогутніших засобів виховання людства й одним з наймогутніших засобів ідейного й психологічного впливу на глядача». Звідси і його роль в підвищенні рівня культурного життя на селі.

Окреме місце в історичних дослідженнях 20-х років займало висвітлення питань розвитку сільської охорони здоров'я та житлово-побутових умов українського селянства. Слід зазначити, що в 20-х роках з'являється немало цікавих праць присвячених різним аспектам окресленої проблеми. Вони стали зокрема, предметом наукової уваги таких авторів, як М. Куліковський [20], Д. Каган [21], О. Марзєєв [22-26], які підготували їх на основі власних досліджень.

Так, в праці О. Марзєєва «Жилища і санітарний быт сільського населення України» [23] подається фактичний матеріал та аналізується сільське житло, зокрема його якісний стан. Значна увага приділена санітарно-побутовим умовам, наголос робиться на особисту гігієну та оздоровлення сільського побуту. Саме дана праця містить один з перших в Радянському союзі, систематизований матеріал по стану та оцінці сільського житла.

Необхідно також виділити роботу Д. Кагана «Медицина допомога на селі» [21], в якій автор характеризує тогочасну сільську медичну мережу, дає певні поради стосовно санітарної організації на селі. Виокремлює питання охорони материнства та дитинства, зазначає необхідність проведення органами охорони здоров'я «великої роботи поліпшення та наближення до селянки родопомічної допомоги».

Важливу для створення об'єктивної, всебічно зваженої картини соціокультурного становища на селі є література, присвячена соціально-побутовим умовам життя українського селянства. У зазначеній царині необхідно насамперед звернути увагу на дослідження М. Куліковського [20], в якому змістовно охарактеризовано санітарно-технічні характеристики селянського житла. У роботі подаються цікаві статистичні дані про нові тенденції сільського будівництва на Шепетівщині. При цьому автор зазначає, що хоч селянство щороку вкладає великі кошти в своє житлове будівництво, воно всеодно вимагає значного подальшого технічного поліпшення, оскільки більшість нових споруд в селі все ще відзначаються доволі примітивним технічним рівнем, що в свою чергу, обумовлює і незадовільні санітарно-побутові умови проживання селянських сімей.

Цікаві аспекти теми культурних перетворень розкриває робота С. Сірополка [27], у якій висвітлюються різні форми культурно-освітньої діяльності на селі.

Досить суттєвими зрушеннями у дослідженні питань, які ми розглядаємо у рамках даної статті відзначається друга половина 1950-х - друга половина 1960-х років. Необхідно однак зазначити, що і в цей період більшість наукових праць все ще залишалися занадто заідеологізованими. Проте, не дивлячись на цей недолік, багато праць цього періоду все ж мають важливе значення для розуміння культурних перетворень в Україні у 20-х роках ХХ століття. Серед них виділяється ґрунтовна праця Г. Шевчука [28], у якій доволі широко висвітлюється культурне будівництво 1921-1925 років та надається детальна картина соціокультурної ситуації на українських землях. Щоправда в силу ідеологічних причин основна увага у роботі надто надається питанню «культурної відсталості, оволодінню трудящих знаннями, які недоступні були їм за царизму, питанню організації справи освіти й виховання, що забезпечувало міцний ґрунт для розвитку соціалістичної культури» [28, 13]. Ще раз наголосимо, що безумовно недоліком даного наукового доробку є ідеологічна заангажованість, проте незважаючи на це він має вагоме наукове значення та містить достойну кількість фактичного матеріалу.

У дослідженнях І. Золотоверхого [29], О. Слуцького [30], ряді колективних монографій, які висвітлювали розвиток української культури на різних етапах радянської влади, очевидно надмірний акцент робиться на документах партійних з'їздів, які, як підкреслювали радянські дослідники, відігравали вирішальне значення для розвитку української радянської культури. Проте незважаючи на вище сказане й ці роботи мають своє наукове значення. Хронологічно й змістовно доповнюють одна одну, вони містять багато фактичного матеріалу про діяльність культурно-освітніх організацій села. Серед робіт, які висвітлювали різні аспекти культурного розвитку українського села, в добу непу проблеми розвитку освіти, щоправда знову ж таки під кутом зору виховання селян у новому «комуністичному» дусі досліджуються у роботах В. Афанасьєва [31], П. Бакуменка [32], П. Денисовця [33].

Особливо ця тенденція притаманна для праць С. Гутянського «Ленін і українська радянська культура» [34] та «В. І. Ленін і культурне будівництво на Україні» [35]. Характерною їх рисою є ключова, на думку автора, положення про роль В. Леніна у здійснених перетворень на селі. На

підтвердження цього він всіляко наголошує, що В. Ленін «глибоко вникав в питання розвитку української радянської культури, вказував на серйозні помилки українського Наркомосу і вимагав виправити їх» [34, 11].

Заслугує на увагу стаття М. Белякова «Діяльність партійних організацій України в розвитку творчої ініціативи мас по ліквідації неписьменності на селі (1926-1929 рр.)» [36]. Дослідник доволі широко, і що важливо без надмірних прикрас показав, що в справі ліквідації неписьменності велику роль відіграла інтелігенція, члени профспілок, комсомолу, добровільні шефські товариства. Винятково велику роль у навчанні неписьменних на селі, як зазначав автор, відіграло і громадське товариство «Геть неписьменність», яке створювало спеціальні бригади для ліквідації неписьменності та малописьменності на селі.

Досить ґрунтовно проблема культурно-освітньої роботи на селі була висвітлена на сторінках «Українського історичного журналу» у статті А. Юрченка «Розвиток мережі сільбудів і хат-читалень на Україні (1921-1925 рр.)». У ній автор відмічав, що «саме через ці заклади маси трудящих оволодівали здобутками культури, активно включалися до радянського культурного будівництва» [37].

У контексті нашої теми викликає зацікавлення ще один науковий доробок, а саме стаття Р. Чайчука «Про роль сільських клубів у політичному вихованні селян» [38]. В ній він доволі змістовно показує, що важливу роль у підвищенні освітнього, громадського, культурного рівня селян відігравали сільські клуби і хати-читальні - головне джерело і майже єдиний по справжньому дієвий центр освітньо-виховної роботи на селі. Щоправда головною ідеєю публікації є теза про те, що «селян необхідно було вирвати з темряви, безкультур'я, злиднів» [38, 108].

У цей історіографічний період такі автори, як І. Хорош [39-41], Г. Баткіс [42], Д. Горфін [43] подали доволі об'єктивну загальну картину сільської охорони здоров'я 20-х років ХХ століття та медичного обслуговування в зазначений період, охарактеризували шляхи та основні підсумки розвитку охорони здоров'я на селі.

Заслугує на увагу ґрунтовна монографія І. Хороша, що вийшла друком у 1969 р. [41]. Її автор на матеріалі, значна частина якого вперше була введена в науковий обіг, ґрунтовно висвітлив шляхи та основні етапи розвитку сільської охорони здоров'я УРСР. В даній праці проаналізовано складні і часто неоднозначні проблеми які доводилось вирішувати налагоджуючи систему охорони здоров'я сільського населення УРСР у 1918-1929 роках - в період відбудови народного господарства і початку його реконструкції, коли було закладено фундамент мережі сільської охорони здоров'я, зародилися й оформилися нові форми і методи медичного обслуговування сільського населення. На переконливих фактах показане зростання асигнувань на охорону здоров'я, які наприклад, вже в 1926-1927 бюджетному році значно перевищили асигнування на це царського уряду в 1913 році. Автор наголошує на тому, що в період 20-х років успіхи в охороні здоров'я виразилися в значних позитивних зрушеннях в стані здоров'я населення - в значному зниженні смертності та в зростанні приросту населення українського села. Щоправда, при цьому автор фактично оминає величезний пласт проблем, пов'язаних з голодом 1921 року. В основу роботи автором було покладено документи, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, а також матеріали загальної та медичної преси і періодики 20-х років.

Проблема розвитку сільської охорони здоров'я СРСР і спеціально України перебувала і у сфері наукових інтересів Д. Горфіна [43]. Авторіві вдалося здійснити доволі цікаве історичне дослідження, в якому показані основні етапи і риси розвитку сільської медицини в роки радянської влади. Особливу увагу дослідник приділив проблемі поступової ліквідації основних відмінностей в медичному обслуговуванні міського та сільського населення.

Робота іншого дослідника Г. Баткіса [42] відрізняється насамперед тим, що написана на основі особистих спогадів. Незважаючи на її мемуарний характер та дещо суб'єктивні оцінки і висновки, в даній праці на досить таки високому науковому рівні розкривається складний процес становлення та перші роки діяльності радянської охорони здоров'я на Україні.

У роботах О. Голяченка [44-46], О. Єрмака [47], Я. Сольського [48], які хронологічно відносяться до першої половини 1970-х років - другої половини 1980-х рр., подано ґрунтовний матеріал про медичне та соціально-побутове становище українського села.

Цікаве дослідження спеціально присвячене організації лікарняної допомоги сільському населенню України належить О. Голяченко. Так, у співавторстві з А. Обухом [46] він показав основні зміни в характері організації лікувальної допомоги в цілому за роки Радянської влади. Автори розповідають про вклад українських гігієністів та організаторів мережі охорони здоров'я у справу розвитку медичного обслуговування сільського населення. Для нас важливо те, що особлива увага приділяється автором у висвітленні процесу становлення лікарняної допомоги сільському населенню України саме у перші роки радянської влади.

Змістовною є монографія Я. Сольського [48], який на основі власних спостережень та узагальнення даних літератури висвітлює складну проблему організації родопомочі в сільській місцевості 20-х років. В історичному аспекті показано розвиток охорони здоров'я вагітних та породіль сільської місцевості в дожовтневий та в перший радянський період. Автор докладно аналізує причини материнської смертності, розглядає питання профілактики та лікування патологій при пологах у сільській місцевості.

Перетворенню культурно-побутового укладу українського села в 20-ті роки присвячено й ґрунтовну працю О. Єрмака [47]. Науковий доробок даного дослідника вирізняється вдало обґрунтованим фактичним матеріалом, безпосередньо звертається увага на ліквідацію неписьменності, висвітлюється те нове, що приходило в повсякденне життя радянського села, наприклад електрифікація, радіо, кіно. В той же час автор об'єктивно зазначає те, що це були лише перші кроки у підвищенні культурно-побутового добробуту радянського села.

В. Маланчук [49] присвятив своє історико-етнографічне дослідження показу формуванню нових рис у громадському, сімейному побуті. На великому фактичному матеріалі досліджує виникнення нових свят, обрядів. Безумовно дане дослідження має більш етнографічне спрямування, проте подаючи загальні риси соціокультурного життя селянства окремих регіонів він доволі змістовно охарактеризував соціально-економічні та культурні зміни, що відбуваються в житті українського селянства.

Необхідно зазначити, що переважна більшість наукової літератури, яка розглядає соціокультурне життя українського селянства в 20-ті роки, з'явилася ще в радянську добу. Тобто оцінка та обґрунтування матеріалу здійснювалося на основі комуністично-ідеологічних підходів та поглядів. Нові історичні підходи та переоцінка напрацьованого матеріалу минулих десятиліть починається лише на початку 90-х років ХХ століття.

Варто підкреслити, що важливою особливістю наукових праць, які побачили світ вже в нових демократичних умовах поряд з звільненням ідеологічної зашореності стало значне розширення джерельної бази, а звідси якісно новий підхід до вивчення проблем історії культури та освіти.

Сучасна історіографія проблем соціокультурного життя українського села в 1920-1929 роках, тобто та, яка припадає на 90-ті рр. ХХ - початок ХХІ ст., представлена вже рядом монографій, як індивідуальних, так і колективних, окремими дисертаційними дослідженнями та доволі вагомою низкою статей. Якісно новий етап у вивченні питань, що безпосередньо або опосередковано стосуються теми нашого дослідження, який почався після проголошення незалежності України, характерний і тим, що дослідники виокремили низку пріоритетних напрямків наукового висвітлення як суспільно-політичного і економічного так і соціокультурного розвитку УСРР.

У зв'язку з цим для сучасного етапу вивчення соціокультурної проблематики українського селянства 20-х років ХХ ст. характерні важливі зміни. Насамперед, значно розширилося коло досліджуваних проблем, пов'язаних з культурою українського селянства 20-х років.

Цікаві питання, пов'язані із висвітленням побуту українського сільського населення доколгоспного періоду, досліджено в працях О. Удода [50] та О. Лукашевича [51]. Так у статті О. Удода звертається увага на характер радянського житла в цілому та виділяються основні етапи житлового будівництва в країні. О. Лукашевич у своїй публікації характеризує житло українського селянства як один з основних критеріїв якості повсякденного життя селянина 20-х років ХХ століття.

У контексті загальної постановки проблеми заслуговує на увагу праця Н. Земзюліної «Діяльність сільбуду з формування комуністичної свідомості українських селян (1921-1929 рр.)» [52]. Однією з особливостей цієї праці є показ в ній того, що хоча сільбуду в умовах непу й були переведені на самозабезпечення, однак культурно-освітня діяльність, яка в ті часи не відмежовувалася від політико-освітньої роботи, повністю контролювалася урядом, партією. Дослідниця у своїй роботі спеціально торкається впливу просвітницького руху на жіноцтво, висвітлення того в якій саме спосіб селянки отримували можливість активно долучатися до культурних надбань цивілізації.

Важливі питання пов'язані з дослідженням умов життя та охороною здоров'я в Україні в роки нової економічної політики містять праці І. Ткаченко [53]. Як зазначає авторка, антисанітарні умови проживання посилював і той факт, що запозичивши у німців-колоністів спосіб будувати під однією покрівлею з хатою стайню і хлів, населення робило це на занадто примітивному рівні, внаслідок чого, те що було прийнятним при будівництві цегляних споруд, давало зворотний, виразно негативний ефект при спорудженні приміщень із глини. Дослідниця звернула увагу на те, що санітарний стан українського селянства в 20-ті роки ХХ століття характеризувався низкою несприятливих чинників, насамперед високою житловою скупченістю, санітарною невпорядкованістю населених пунктів, нестачею коштів на санітарію, гігієну та оздоровлення, шкідливими умовами праці та відсутністю гігієнічних навичок у населення.

Значний внесок у дослідження соціально-побутового та культурно-освітнього розвитку українського села належить І. Рибаку [54-57]. У своїх працях автор докладно охарактеризовує побут селян в доколгоспний період. Авторкові вдалося здійснити комплексний аналіз соціально-побутової інфраструктури українського села. Вивчаючи вкрай важкі житлово-побутові умови тогочасного селянства, дослідник констатує те, що в 20-ті роки не вдалося істотно поліпшити якісні характеристики української хати і досягти докорінного поліпшення житлово-побутових умов життя селянства у доколгоспний період.

Серед інших вітчизняних досліджень помітне місце посідають і праці С. Дровозюка [58-59], Ф. Кокошка [60], Я. Мандрика [61], В. Масненка [62].

Роль державної політики в галузі культурного розвитку села досить яскраво висвітлено в праці П. Бондарчука «Національно-культурна політика більшовиків на Україні на початку 20-х років» [63].

До сучасних досліджень, які різною мірою відображають культурну ситуацію тогочасного села відноситься і цікава публікація О. Коляструк «Сільська інтелігенція і селянство на перетині радянських модернізаційних експериментів 1920-х рр. у вимірах щоденних практик» [64]. В ній акцент робиться на тому, що саме вчительство займало позиції культурної верхівки сільської спільноти. Авторка спеціально наголошує на тому, що вчитель на селі був камертоном національного життя. Його будинок часто був водночас і бібліотекою, і клубом, і майстернею, і консультаційним пунктом. Традиційно вчитель на селі був уособленням моральності, правдивості, порядності.

Проблемі розповсюдження газетно-журнальної і книжкової продукції на селі, приділяється увага у публікації Є. Костика «Книга в українському селі періоду НЕПу» [65]. Автор зазначає, що забезпечення селянина друкованою продукцією проходило за жорстких умов внутрішньополітичних процесів становлення та утвердження радянської влади в УСРР з її контрольно-наглядними функціями у книговидавничій та книготорговельній сфері, проте матеріали дослідження свідчать, що село і в 20-х роках із його соціальною строкатістю мало свого індивідуального споживача, інтереси якого щодо друкованого слова були різнобічні, часто не збігалися із державним замовленням.

У публікаціях Н. Кукси [66] також знайшла своє висвітлення проблема культурно-освітнього розвитку українського селянства в 1920-х рр. Дослідниця на основі всебічного опрацювання статистичних джерел та архівних матеріалів проаналізувала діяльність культурно-освітніх та загальноосвітніх закладів на селі, розкрила особливості процесу ліквідації неписьменності, а також докладно висвітила форми культурно-масової роботи в сільській місцевості.

Значний внесок для висвітлення культури українського селянства внесла монографія Г. Касьянова, В. Даниленка «Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті роки)» [67]. У цьому ґрунтовному дослідженні аналізується українське культурне життя в тому числі показуються його особливості у сільській місцевості та зазначається, зокрема те, що у сфері культурного життя відбувалась цілковита його уніфікація та приведення до середнього показника.

Визначним явищем у вітчизняній історичній науці став вихід у 2006 р. двотомного видання «Історія українського селянства» [68]. В цій роботі дана концептуальна оцінка соціокультурного життя українського села у різні історичні періоди, в тому числі і в роки непу.

Дана проблема не мала свого висвітлення в спеціальному дослідженні, проте є ряд дотичних, які містять ті чи інші аспекти соціокультурного життя українського селянства. Серед них варто зазначити доробок таких дослідників, як І. Ващенко [69], Г. Дутчак [70], О. Чирва [71].

Заслуговує на увагу кандидатська дисертація О. Криворучка «Проблеми взаємовідносин сільської та міської культур в УРСР в 20-х роках. Історичний аспект» [72]. І хоча в ній спеціально не йдеться про соціокультурне життя українського села, однак автор висвітлив цілий комплекс особливо важливих аспектів як методологічного, так і практичного значення.

Варто виокремити також дисертаційну роботу Л. Блінди «Українізація та її роль в суспільно-політичному житті українського народу в 20-і роки» [73]. Авторка аналізує зокрема вплив українізації на суспільно-політичне життя країни та широко розкриває вплив українізації на культурно-освітній розвиток, та прояви її і в освіті, і в пресі, і в мистецтві.

Історичну обумовленість національних аспектів культурного розвитку зазначеного періоду, і зокрема концепції українізації, приділено увагу у дисертації дослідниці Я. Верменич [74].

Певним внеском в історіографію суспільно-політичного та культурного розвитку радянського суспільства в цілому, та в деякій мірі українського села стала й дисертація О. Кручека «Культура в УРСР в 1920-1923 роках, як об'єкт державної політики» [75]. Проте варто все ж зазначити, що в цілому в даному науковому доробку, питання розвитку культури та освіти на селі висвітлюється все ж лише епізодично.

До ряду питань, пов'язаних з процесом ліквідації неписьменності в сільській місцевості звертався у своєму дисертаційному дослідженні і В. Гололобов [76]. У своїй роботі він чітко висвітлює та аналізує систему ліквідації неписьменності, створення та розвиток лікнепів, приділяє увагу питанням підготовки працівників у освітній галузі та підвищення їх професійного рівня. Важливо підкреслити, що автор звертає увагу і на недоліки, що виникли при реалізації процесу ліквідації неписьменності, в тому числі і на селі.

Необхідно зазначити, що окрім вітчизняних істориків питання, що поставлені в статті хоч і досить побіжно, висвітлювались в працях закордонних дослідників, а також представниками української діаспори.

Проте праці присвячені історії культури українського села 20-х років носили в цілому узагальнюючий характер, а їх автори не завжди аргументували власні твердження.

Спеціально слід відзначити роботу Д. Антоновича [77]. Матеріали в ній подаються у лекційному вигляді. Тема, яка нас цікавить, а саме питання освіти розкриваються у четвертій лекції. Зокрема зазначається, що освітня система Радянської України постійно підлягала змінам, однією з особливостей загального навчання було те що в першу чергу до школи приймалися діти робітників та сільської бідноти, натомість фактично обов'язковість трудової школи не поширювалася на «буржуїв» та «куркулів», які могли відвідувати школу лише за наявності вільних місць. Подаються матеріали про ліквідацію неписьменності та малописьменності, також зазначається, про збільшення мережі селянських будинків, в той час як кількість хат-читалень «після 1926 року - зменшується, бо частина їх перетворюється на селянські будинки». Звертається увага на збільшення кількості бібліотек, яка протягом п'яти років зросла майже вдвічі.

Дослідник А. Жук [78] зазначає, що радянська влада була класовою, владою робітників і селян, і свою політику у культурній сфері вона зосереджувала саме навколо інтересів цих класів. Автор акцентує увагу на тогочасному політичному гаслі, яке проголошувало, що найважливіше значення має школа. Виходячи з цього основну увагу звертає на показ недоліків української школи, а надто сільської, та на те що велика кількість вчителів не володіла українською мовою, на відсутність українських підручників тощо.

Вагомий внесок у розробку різноманітних аспектів проблематики українського культурного життя вніс С. Николишин [79]. Так дослідник охарактеризував стан тодішніх культурних процесів і простежив політику більшовиків у сфері культури.

Слід, на наш погляд, виокремити й напрацювання Дж. Мейса [80-81], опубліковані на сторінках часопису «Український історичний журнал», які присвячені питанням національно-культурної політики, зокрема висвітлення постаті наркома освіти М. Скрипника та його ролі в розвитку української освіти, культури, в тому числі на селі.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії дозволяє констатувати, що незважаючи на досить значущу історіографічну базу, дотичну до даної теми, поки що не створено комплексної наукової праці, присвяченій соціокультурному життю українського селянства 20-х рр. ХХ ст.

Отже, багато питань в історичній науці потребують додаткових відповідей, поповнення джерельної бази та нових творчих пошуків і підходів.

Література

1. Духно П. І. Школа на селі та її громадська роль / П. І. Духно. - Х., 1926. - 60 с.
2. Кацанов Я. Масова освіта на Україні / Я. Кацанов. - Х., 1932. - 41 с.
3. Авдієнко М. Вчителі трудшкіл / М. Авдієнко // Вісник статистики України. - 1929. - № 2. - С. 119-127.
4. Авдієнко М. О. Народня освіта на Україні / М. О. Авдієнко. - Х., 1927. - 101 с.
5. Полоцький О. Культурна п'ятирічка України / О. Полоцький. - Х., 1929. - 51 с.
6. Полоцький О. Працювати по-новому, по-новому керувати / О. Полоцький // Комуністична освіта. - 1931. - Ч. 9. - С. 3-7.
7. Іванов Ю. Обов'язкове навчання на Україні / Ю. Іванов. - Х., 1931. - 44 с.
8. Коган Л. З життя сільської школи та сільського вчителя / Л. Коган // Радянська освіта. - 1925. - Ч. 2. - С. 55-57.
9. Коган Л. Що робити влітку в сільській бібліотеці / Л. Коган // Селянський будинок. - 1928. - № 5. - С. 36-46.
10. Коваль К. Масова робота на селі / К. Коваль. - Х., 1930. - 76 с.
11. Гринько Г. Ф. Основные задачи советского строительства в области просвещения / Г. Ф. Гринько. - Х., 1920. - 126 с.
12. Затонський В. П. Національна проблема на Україні (доповідь на пленумі ЦК ЛКСМУ, червень 1926) / В. П. Затонський. - Х., 1926. - 64 с.
13. Ряппо Я. П. Народня освіта на Україні за десять років революції / Я. П. Ряппо. - Х., 1927. - 125 с.
14. Ряппо Я. П. Состояние народного просвещения на Украине в 1924/25 уч. году : тезисы к докладу / Я. П. Ряппо. - Х., 1925. - 16 с.
15. Ряппо Я. П. Социальное воспитание детей и всеобщее обучение на Украине / Я. П. Ряппо // Народное просвещение. - 1927. - № 8-9. - С. 67-81.
16. Скрипник М. Завдання робітництва у загальному навчанню / М. Скрипник // Комуністична освіта. - 1931. - № 1. - С. 5-17.
17. Скрипник М. Нариси підсумків українізації та обслуговування культурних потреб нацменшинств, зокрема російської. Промова на засіданні колегії НКО УСРР з 14. 02. 33 / М. Скрипник. - Х., 1933. - 36 с.
18. Скрипник М. Основні засади єдиної системи народньої освіти / М. Скрипник. - Х., 1930. - 101 с.
19. Скрипник М. Реконструкція країни і перебудова школи / М. Скрипник. - Х., 1932. - 88 с.
20. Куліковський М. Л. Характеристика селянського житлового будівництва на Шепетівщині / М. Л. Куліковський. - Шепетівка, 1929. - 12 с.
21. Каган Д. С. 15 років радянської охорони здоров'я на селі / Д. С. Каган. - Х., 1932. - 44 с.
22. Марзеев А. Итоги выборочного санитарно-демографического обследования сельского населения Украины / А. Марзеев // Профилактическая медицина. - 1925. - № 1. - С. 91-100.
23. Марзеев А. Н. Жилище и санитарный быт сельского населения Украины / А. Н. Марзеев. - Х., 1927. - 195 с.
24. Марзеев А. За нове радянське село / А. Марзеев // Шлях до здоров'я. - 1925. - № 3. - С. 15-17.
25. Марзеев А. Сільська хата негодяща / А. Марзеев // Шлях до здоров'я. - 1925. - № 1. - С. 10-12.
26. Марзеев О. М. Здорова сільська хата / О. М. Марзеев. - Х., 1928. - 64 с.
27. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. - К., 2001. - 912 с.
28. Шевчук Г. М. Культурне будівництво на Україні у 1921-1925 роках / Г. М. Шевчук. - К., 1963. - 435 с.
29. Золотоверхий І. Д. Становлення української радянської культури (1917-1920 рр.) / І. Д. Золотоверхий. - К., 1961. - 424 с.
30. Слуцький О. Б. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926-1929 рр.) / О. Б. Слуцький. - К., 1957. - 210 с.
31. Афанасьєв В. В. Нариси історії культурно-освітньої роботи на Україні (1917-1941 рр.) / В. В. Афанасьєв. - Х., 1968. - 262 с.
32. Бакуменко П. І. Культурне будівництво в українському селі у 1921-1923 рр. / П. І. Бакуменко // Збірник наукових робіт викладачів історії КПРС візів УРСР. - 1959. - Вип. 4. - С. 83-92.
33. Денисовець П. М. Колгоспне будівництво на Україні в 1921-1925 рр. / П. М. Денисовець. - Х., 1969. - 154 с.
34. Гутянський С. К. Ленін і українська радянська культура / С. К. Гутянський. - К., 1963. - 40 с.

35. Гутянський С. К. В. І. Ленін і культурне будівництво на Україні / С. К. Гутянський. - К., 1965. - 199 с.
36. Беляков М. О. Діяльність партійних організацій України в розвиток творчої ініціативи мас по ліквідації неписьменності на селі (1926-1929 рр.) / М. О. Беляков // Наукові праці з історії КПРС. - 1971. - Вип. 45. - С. 47-54.
37. Юрченко А. В. Розвиток мережі сельбудів і хат-читалень на Україні (1921-1925 рр.) / А. В. Юрченко // УДЖ. - 1978. - № 11. - С. 95-100.
38. Чайчук Р. Д. Про роль сільських клубів у політичному вихованні селян / Р. Д. Чайчук // Український історичний журнал (далі - УІЖ). - 1963. - № 2. - С. 108-110.
39. Хорош І. Д. Первые годы развития советского здравоохранения на Украине (1918-1920) / И. Д. Хорош. - К., 1963. - 208 с.
40. Хорош І. Д. З історії організації родопомічі в сільських місцевостях УРСР / І. Д. Хорош // Педіатрія, акушерство і гінекологія. - 1964. - № 6. - С. 60-62.
41. Хорош І. Д. Розвиток охорони здоров'я на селі в Українській РСР (1918-1929) / І. Д. Хорош. - К., 1969. - 172 с.
42. Баткіс Г. А. Перші кроки будівництва радянської охорони здоров'я на Україні (1918-1922 рр.) / Г. А. Баткіс. - К., 1964. - 47 с.
43. Горфин Д. В. Очерки истории развития сельского здравоохранения СССР (1917-1959) / Д. В. Горфин. - М., 1961. - 236 с.
44. Голяченко А. М. Роль Всеукраинских съездов здравоохранения в становлении сельского здравоохранения на Украине (1920-1925) / А. М. Голяченко // Вопросы социальной гигиены, организации здравоохранения и истории медицины. - 1970. - Вып. 4. - С. 210-218.
45. Голяченко А. М. Социально-гигиенические вопросы здоровья и здравоохранения сельского населения / А. М. Голяченко. - К., 1973. - 154 с.
46. Голяченко О. М. Лікарняна допомога сільському населенню УРСР / О. М. Голяченко, А. Т. Обухов. - К., 1974. - 103 с.
47. Ермак А. П. Преобразование культурно-бытового уклада украинского села (1926-1937 гг.) / А. П. Ермак // Становление и развитие социалистического образа жизни в советской деревне. - Воронеж, 1982. - С. 99-104.
48. Сольський Я. П. Акушерська допомога на селі / Я. П. Сольський. - К., 1971. - 187 с.
49. Маланчук В. А. Нове в культурі й побуті колгоспного селянства / В. А. Маланчук. - К., 1970. - 220 с.
50. Удод О. А. Житло у повсякденному житті Українського селянина (30-ті) / О. А. Удод // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. - 2003. - № 8. - С. 311-321.
51. Лукашевич О. Житло як один з основних критеріїв якості повсякденного життя селянина 20-х років ХХ ст. / О. Лукашевич // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. - 2004. - № 12. - С. 257-276.
52. Земзюліна Н. І. Діяльність сельбуду з формування комуністичної свідомості українських селян (1921-1929 рр.) / Н. І. Земзюліна // Український селянин. - 2006. - Вип. 10. - С. 145-148.
53. Ткаченко І. В. Санітарний побут українського населення в 20-ті рр. ХХ століття / І. В. Ткаченко // Український селянин. - 2008. - Вип. 11. - С. 341-343.
54. Рибак І. В. Житло доколгоспного села: кількісні та якісні зміни / І. В. Рибак // Український селянин. - 2005. - Вип. 9. - С. 60-63.
55. Рибак І. В. Культурно-освітні заклади у соціально-побутовій інфраструктурі українського села (1929-1940 рр.) / І. В. Рибак // Український селянин. - 2006. - Вип. 10. - С. 164-167.
56. Рибак І. В. Селянська взаємодопомога в Україні (1921-1932) / І. В. Рибак. - К., 1999. - 92 с.
57. Рибак І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921-1991 рр. / І. В. Рибак. - Кам'янець-Подільський, 2000. - 303 с.
58. Дровозюк С. І. Духовне життя українського селянства як предмет конкретно-історичного дослідження (20-ті роки ХХ ст.) / С. І. Дровозюк // УІЖ. - 1994. - № 5. - С. 61-65.
59. Дровозюк С. І. Соціально-політичні настрої українського селянства у 20-30 рр. ХХ ст. : історичний аспект / С. І. Дровозюк // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. - 2004. - Вип. 12. - С. 70-83.
60. Кокошко Ф. Розвиток культурно-освітньої діяльності в українському селі в 20-і рр. (на матеріалах Півдня України) / Ф. Кокошко. - Миколаїв, 1998. - 89 с.
61. Мандрик Я. І. Культура українського села в період сталінізму. 1929-1938 рр. / Я. І. Мандрик. - Івано-Франківськ, 1998. - 253 с.
62. Масненко В. В. Вчительство та становлення радянської школи на Україні в першій половині 20-х років / В. В. Масненко, І. Ф. Шаров // УІЖ. - 1990. - № 12. - С. 100-104.
63. Бондарчук П. В. Національно-культурна політика більшовиків в Україні на початку 1920-х років / П. В. Бондарчук. - К., 1998. - 45 с.
64. Коляструк О. А. Сільська інтелігенція і селянство на перетині радянських модернізаційних експериментів 1920-х рр. у вимірах щоденних практик / О. Коляструк // Український селянин. - 2008. - Вип. 11. - С. 164-166.
65. Костик Є. П. Книга в українському селі періоду НЕПу / Є. П. Костик // Український селянин. - 2006. - Вип. 10. - С. 157-160.
66. Кукса Н. Г. Діяльність культурно-освітніх закладів в українському селі в 1924-1928 рр. / Н. Г. Кукса // Український селянин. - 2003. - Вип. 7. - С. 43-44.

67. Касьянов Г. В. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті роки) / Г. В. Касьянов, В. М. Даниленко. - К., 1991. - 96 с.
68. Історія українського селянства : в 2 т. / За ред. В. А. Смоля. - К., 2006. - Т. 2. - 653 с.
69. Ващенко І. В. Політика українізації 20-х - початку 30-х рр. в Україні : проблеми історіографії : дис... канд. іст. - наук : 07. 00. 01 - історія України / І. В. Ващенко. - Х., 2001 - 203 с.
70. Дутчак Г. О. Державна політика в Україні у галузі театрального мистецтва (1917-2000 рр.) : дис... канд. іст. наук / Г. О. Дутчак. - Черкаси, 2004. - 263 арк.
71. Чирва Ю. І. Розвиток народної освіти України (1917-1932). Історіографія проблеми : дис. канд. іст. наук. : 07. 00. 01- історія України / Ю. І. Чирва. - Дніпропетровськ, 1995. - 216 с.
72. Криворучко О. І. Проблема взаємодії сільської та міської культур в УРСР в 20-х роках (історичний аспект) : дис. ... канд. наук : 07. 00. 01 - історія України / О. І. Криворучко. - К., 1994. - 187 с.
73. Блінда Л. В. Українізація та її роль в суспільно-політичному житті українського народу в 20-ті роки: дис. канд. іст. наук. 07. 00. 01 - історія України / Л. В. Блінда. - К., 1992. - 188 с.
74. Верменич Я. В. Здійснення українізації у 20-30-х роках : політичні і культурні аспекти проблеми : дис... канд. іст. наук : 07. 00. 01 - історія України / Я. В. Верменич. - К., 1993 - 189 с.
75. Кручек О. А. Культура в УСРР в 1920-1923 рр. як об'єкт державної політики : дис. ... канд. іст. наук : 07. 00. 01 - історія України / О. А. Кручек. - К., 1997. - 176 с.
76. Гололобов В. М. Ліквідація неписьменності серед дорослого населення України у 20-х роках : дис... канд. іст. наук : 07. 00. 01 - історія України / В. М. Гололобов. - Х., 1998. - 179 с.
77. Українська культура : курс лекцій / Ред. проф. Д. Антоновича. - Регенсбург-Берхтесгаден. - 1947. - 399 с.
78. Жук А. З культурного життя на Радянській Україні / А. Жук // Об'єднання неперіодичні збірники статей на теми політичні, економічні й культурні. - Відень, 1924. - 96 с.
79. Николишин С. Культурна політика більшовиків і український культурний процес : публіцистичні рефлексії / С. Николишин. - Б. м., 1947. - 119 с.
80. Мейс Д. Національне питання в житті і творчості М. Скрипника / Д. Мейс, В. Солдатенко // УІЖ. - 1996. - № 2. - С. 77-85.
81. Мейс Д. Політична причина голоду в Україні / Д. Мейс // УІЖ. - 1995. - № 1. - С. 34-48.

Одержано редакцією 11.11.2014

Прийнято до публікації 05.12.2014

В статтє проаналізовані особенности історіографіческих ісследованій, которє касались процесов соціокультурної жизни українського села в 1920-х гг.

Ключевые слова: *соціокультурная жизнь, народное образование, заведения здравоохранения, культурно-просветительные учреждения, жилищно-бытовые условия.*

The features of historiography researches that touched the processes of sociocultural life of the Ukrainian village in 1920th are analysed in the article

Keywords: *sociocultural life, folk education, establishments of health protection, cultural and educational establishments, living conditions.*